

УДК 94(477):2

Тарас Дідух

ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В СРСР У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті проаналізовано проблему державно-церковних відносин радянського періоду в наукових працях вітчизняних дослідників. Основну увагу приділено систематизації та класифікації джерел, у яких висвітлюється проблема взаємовідносин між органами радянської влади та релігійними об'єднаннями в цілому, і католицькими конфесіями зокрема.

Ключові слова: вітчизняна історіографія, державно-церковні відносини, Римо-католицька церква, Греко-католицька церква, конфесія.

Після здобуття Україною незалежності процеси державотворення сприяли динамічному відродженню конфесій й активізації релігійного життя українського народу, що сприяло зростанню наукового інтересу до вивчення особливостей державно-церковних відносин в радянській період. Поступово у вітчизняній історіографії відбулося переосмислення ролі релігії і церкви в духовному та суспільно-політичному житті нашої країни. У цьому контексті актуальними залишаються об'єктивний аналіз та неупереджене висвітлення державно-церковних відносин в СРСР до Римо-католицької (РКЦ) і Греко-католицької (ГКЦ) церков, які займають значне місце у духовному та релігійному житті України.

Наукова новизна статті полягає в тому, що у ній проаналізовано узагальнений історіографічний матеріал вітчизняних науковців з проблеми державно-церковних відносин радянського періоду.

Об'єктом дослідження виступає аналіз взаємовідносин радянської влади з релігійними об'єднаннями на території СНСН.

Предметом – дослідження державно-церковних відносин в СРСР на прикладі РКЦ і ГКЦ у вітчизняній історіографії.

Мета наукової статті – комплексне висвітлення і аналіз державно-церковних відносин радянського періоду в сучасній українській історіографії. Основними завданнями дослідження є з'ясування стану наукового вивчення проблеми та проведення систематизації джерел і літератури, у яких висвітлено політику радянської влади стосовно католицьких конфесій в СРСР.

У радянський час вітчизняної історії усі сфери суспільно-політичного та духовного життя народу підпорядковувалися офіційній комуністичній ідеології, яка вбачала в релігії перешкоду на шляху побудови комунізму. Тому в радянській історичній науці ставлення до церкви і релігійних організацій в цілому було суб'єктивним та ідеологічно упередженим. Варто відзначити, що новий етап у дослідженні державно-церковних відносин в СРСР розпочався після розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежності України. Важливе місце у цьому процесі займала зміна методології дослідження проблеми та усунення ідеологічних стереотипів у усталених щодо релігії. Окрім цього, значна увага приділялася переоцінці сталих поглядів на роль держави у церковно-релігійному житті, чому сприяло розкриття таємних архівних документів, які дали змогу науковцям об'єктивно вивчити особливості державно-церковних відносин в СРСР.

Аналіз вітчизняної історіографії дав можливість автору публікації виокремити три групи джерел з проблеми дослідження державно-церковних відносин в СРСР: перша – узагальнюючі праці з історії та релігієзнавства; друга – роботи з історії РКЦ; третя – праці, у яких досліджується становище ГКЦ у радянський період.

Одними з перших вітчизняних узагальнюючих робіт, у яких переосмислено і об'єктивно розкрито місце держави в церковно-релігійному житті Радянського Союзу, є праці В. Єленського [31, с. 21–25] та І. Меркатун [43, с. 70–76]. Вказані дослідники проаналізували характер взаємовідносин між церквою і державою з точки зору права, принципу свободи совісті, підкреслюючи, що в результаті планомірного наступу на церкву та релігійні організації в СРСР з боку радянської влади відбувалися численні порушення права громадян вільно сповідувати свої релігійні переконання. Так, на думку В. Єленського, радянська влада, керуючись комуністичною ідеологією, реалізовувала на території СРСР безпрецедентний у світовій історії квазіатеїстичний експеримент з метою подолання релігії у суспільстві, однак, незважаючи на усі зусилля з боку влади, рівень релігійності серед громадян України залишався доволі високим [30, с. 2–5].

Важливою подією в сучасному українському релігієзнавстві стало заснування у березні 1993 р. Української Асоціації релігієзнавців – всеукраїнської світської громадської організації (далі – УАР), яка об'єднала на добровільних засадах учених-релігієзнавців, викладачів релігієзнавчих дисциплін

навчальних закладів, співробітників музеїв та інших наукових установ України. У складі УАР нараховується понад 230 релігієзнавців, об'єднаних у 20 обласних і міських організаціях, на чолі з президентом УАР, професором А. Колодним. Упродовж двадцяти років функціонування УАР опубліковано лише академічною інституцією – Відділенням релігієзнавства Інституту філософії НАНУ понад 420 монографій, наукових збірників, брошур і часописів, більше 1500 статей її членами в різних виданнях [58, с. 5–8]. Відзначимо, що серед значної кількості наукових праць, опублікованих членами УАР, виділяються фундаментальні академічні видання – "Академічне релігієзнавство" й десяти томник "Історія релігій в Україні" [1; 34].

Окреме місце посідають дослідження взаємовідносин між державою і релігійними конфесіями на території України в повоєнний період. Зокрема важливими є монографії І. Андрухів, П. Бондарчука, В. Войналовича, А. Моренчука і Я. Стоцького. Так, у роботах І. Андрухів основна увага зосереджена на дослідженні особливостей церковно-релігійного життя Прикарпаття. Серед них заслуговує уваги наукова праця "Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40–80-х роках ХХ століття. Історико-правовий аналіз". У монографії автор висвітлює особливості взаємин органів радянської влади з релігійними конфесіями в 40–80-х роках ХХ ст. через призму політичного курсу радянського керівництва у сфері релігії, простежив причини і характер конфесійних трансформацій та їх наслідки для населення Прикарпаття [3].

Важливе наукове значення має ґрунтовне дослідження П. Бондарчука "Релігійність населення України у 40–80-х роках ХХ ст.: соціокультурні впливи, особливості, тенденції змін" [15]. У монографії автор здійснив комплексний та системний аналіз особливостей релігійної політики радянської влади і її вплив на конфесійне життя громадян України в середині 1940-х – середині 1980-х рр. Основна увага в дослідженні приділена вивченню місця релігії у повсякденному житті віруючих. Зокрема, П. Бондарчук простежив динаміку відвідування ними храмів у святкові та будні дні, розглянув виконання релігійних обрядів хрещення, вінчання і поховання. Також дослідник висвітлює вплив секуляризаційних процесів на внутрішнє життя релігійних конфесій, які діяли на території України, проаналізував їх конфесійну мережу, кількісний склад віруючих та їх соціально-демографічні характеристики.

У історико-політологічній праці В. Войналовича "Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс" [19] проведено ретельний аналіз державної політики щодо релігійних об'єднань на території України в повоєнний час та у період керівництва країною М. Хрущова. Автор ґрунтовно проаналізував радянську політичну модель державно-церковних відносин в контексті еволюції тоталітарного режиму і спроби влади створити на території СРСР "нову історичну спільноту". Значне місце у науковій роботі займає аналіз відносин між органами радянської влади і РПЦ, її ролі у суспільно-політичному житті країни. Крім цього, висвітлено особливості взаємовідносин між органами радянської влади і католицькими конфесіями та заходи, спрямовані на ліквідацію інституцій ГКЦ у контексті протистояння між Радянським Союзом й Ватиканом.

У праці А. Моренчука "Церковно-релігійне життя в Україні в 1953–1964 роках (на матеріалах західних областей)" [46] досліджено релігійні процеси у західних областях України в період керівництва державою М. Хрущова. Основна увага в дослідженні приділена висвітленню особливостей розвитку релігійних процесів на західноукраїнських землях у контексті загальносоюзної і республіканської політики радянської влади у сфері релігії. Автор відзначив, що причинами, які зумовили особливу конфесійну ситуацію в західних областях України, були: високий рівень релігійності серед населення, значна підтримка ГКЦ з боку віруючих, що у свою чергу призвело до того, що органи радянської влади підтримували РПЦ на протигагу греко-католикам.

Результатом цілеспрямованої та копійної наукової роботи стала монографія Я. Стоцького "Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944–1964 років" [55], у якій ґрунтовно проаналізовано особливості конфесійного життя Західної України в результаті державної політики радянської влади у сфері релігії. Автор розкрив основні причини і характер змін в конфесійній мережі у контексті державної політики радянської влади, скерованої на подолання впливу релігії серед громадян та скорочення кількості офіційно діючих громад і храмів у досліджуваній період часу.

Особливості розвитку конфесійного життя на території України в контексті державно-церковної політики радянської влади у післявоєнний період досліджували В. Андрущенко [4], О. Бажан [6], В. Баран [8–9], Я. Грицак [23], Л. Зашкільняк [59], П. Панченко [49], О. Шуба [63] та інші дослідники.

Відзначимо, що другу групу джерел складають праці, у яких досліджуються відносини між органами радянської влади і Римо-католицькою конфесією на території СРСР у повоєнний період. Так, історію та правове становище РКЦ на території УРСР в повоєнний період досліджували І. Андрухів [2], В. Байдич [7], Ю. Білоусов [12], В. Войналович [18], О. Гура [25], В. Осадчий [48], Я. Стоцький [56] та інші. У праці О. Калакури "Поляки в етнополітичних процесах на землях України

у XX столітті" [36] проаналізовано зміни в конфесійній мережі РКЦ на території України внаслідок планомірної політики радянської влади, яка мала на меті поступову асиміляцію та русифікацію громадян польської національності. Автор зауважив, що ключове місце у такій політиці радянського режиму щодо українців, поляків та громадян інших національностей відводилося боротьбі проти релігії, насамперед тих конфесій, які підтримували національні почуття неросіян [36].

Окремої уваги заслуговує четвертий том "Історії релігії в Україні" – "Католицизм" за редакцією А. Колодного і П. Яроцького. У ньому ґрунтовно висвітлено історію католицизму на українських землях з X ст. до здобуття Україною незалежності у 1991 р. та комплексно досліджено етапи розвитку церковно-релігійного життя католицьких конфесій: РКЦ і ГКЦ [35].

Значний конкретно-історичний матеріал міститься у збірнику документів В. Сергійчука "У боротьбі за рідну віру римо-католики України завжди були несхитні". У дослідженні науковець на основі архівних джерел висвітлив та проаналізував репресивну політику, яку проводила радянська влада стосовно Римо-католицької конфесії на території України в 20–80 рр. XX ст. [53].

Необхідно відзначити, що у значній мірі ставлення радянської влади щодо РКЦ визначалося його взаємовідносинами з Ватиканом та політикою, яку проводив Святий Престол по відношенню до Радянського Союзу. У цьому контексті виділяємо узагальнюючу працю Е. Бистрицької "Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.)" [11], у якій ґрунтовно розглядаються особливості релігійної політики радянської влади у сфері міжнародних відносин, зокрема східної політики Ватикану. Автор з'ясувала основні етапи й тенденції розвитку дипломатичних відносин між Святим Престолом і Радянським Союзом в контексті еволюції Східної політики Ватикану від протистояння, яке набуло найбільшої гостроти у період понтифікату Пія XII (1939–1958 рр.), до нормалізації відносин та конструктивного діалогу між новим радянським керівництвом на чолі з М. Хрущовим (1953–1964 рр.) і папою Іоанном XXIII (1958–1963 рр.). Так, Е. Бистрицька відзначала, що покращенню відносин у значній мірі сприяло встановлення прямих політичних контактів між керівництвом Радянського Союзу і Ватикану [11].

Окремі аспекти східноєвропейської політики Ватикану, зокрема стосовно СРСР, досліджували С. Горбач [20], Ю. Зубкова [33], Г. Мурашко [47] та інші дослідники. Так, С. Горбач відзначала, що з приходом до влади М. Хрущова (1953 р.), в СРСР розпочали пошук шляхів до порозуміння зі Святим Престолом. Підтвердженням цих спроб є запрошення у грудні 1955 р. в СРСР абата Редінга, який під час свого візиту мав зустріч з А. Мікояном – першим заступником Голови Ради Міністрів та членом Президії ЦК КПРС. На ній А. Мікоян продемонстрував готовність СРСР до конструктивного діалогу з Ватиканом. Проте події в Угорщині негативно вплинули на перспективи подальшого розвитку стосунків між Радянським Союзом та Ватиканом. Кризи, що виникали у середині комуністичних режимів, поклали край відкритості щодо "Римської церкви" [21].

Третю групу джерел складають праці, у яких розкрито становище греко-католицької конфесії на території західних областей України в 1946–1989 рр. у контексті державно-церковної політики радянської влади. Зокрема, особливості підпільного становища та діяльності ГКЦ в радянський період висвітлили у наукових працях Б. Боцюрків [16], Б. Гудзяк [24], Т. Дідух [28], В. Жупник [32].

З числа монографічних досліджень відзначимо працю В. Пащенко "Греко-католики в Україні: від 40-х років XX століття до наших днів" [50], у якій на основі значної джерельної бази проаналізовано державну політику радянської влади щодо ГКЦ в період її перебування у підпіллі. У праці автор розкрив методи та тактичні прийоми, які використовували радянські органи влади з метою протидіяти впливу "катакомбної церкви" на віруючих, детально проаналізував характер репресій, які застосовувала влада проти найактивніших представників греко-католицького духовенства і мирян.

У праці Я. Стоцького "Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989 рр.)" [57] проаналізовано підпільне служіння греко-католицького духовенства і віруючих на території Тернопільської області. У монографії автор розкрив зміни у греко-католицькій конфесії на Тернопільщині в контексті радянської державно-релігійної політики та викликаних нею конфесійних трансформаціях.

У 2001 р. вийшов збірник документів під редакцією В. Сергійчука "Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу" [52]. У праці дослідник, використавши раніше засекречені архівні документи органів державної безпеки, архівні фонди та матеріали місцевих органів влади, ґрунтовно проаналізував державну політику радянської влади стосовно ГКЦ, зокрема особливості взаємин між радянськими органами влади і греко-католиками.

Інші науковці, серед них Р. Бойко [14], К. Будз [17], І. Гургула [26], С. Гуркіна [27], С. Кияк [37], Л. Купчик [38], Ю. Кучабський [39], В. Марчук [42], о. І. Шевців [60] та П. Шкраб'юк [61] у своїх працях акцентують увагу на дослідженні підпільного життя і діяльності греко-католицького духовенства. Окрім названих авторів, підпільну діяльність греко-католицьких ієрархів висвітлили І. Бойко [13], С. Дмитрух [29], Н. Мизак [44] та інші.

Варто відзначити, що значна увага з боку науковців приділена дослідженню постаті митрополита Й. Сліпого. Зокрема, його релігійну та суспільно-політичну діяльність розглянули у своїх працях Л. Бабенко [5], М. Бендик [10], О. Гринів [22], В. Ленцик [40], М. Марусин [41], О. Мишанич [45], М. Рудницька [51], Н. Сердюк [54], С. Штука [62].

Отже, важливе місце у сучасній вітчизняній історичній науці посідають дослідження державно-церковних відносин радянського періоду. Зважаючи на значний масив історичних джерел з цієї проблематики, у статті ми розкрили та проаналізували лише основні праці узагальнюючого характеру, в яких досліджено політику радянської влади щодо РКЦ і ГКЦ. Систематизація наукових праць, у яких висвітлюється проблема державної політики радянської влади щодо релігійних об'єднань в цілому, дозволила нам умовно поділити висвітлені праці на три групи джерел. Зокрема, до першої групи належать праці, у яких становище релігійних об'єднань на території СРСР досліджується в основному у контексті переосмислення ролі та місця релігії в духовному та суспільно-політичному житті нашої держави. До другої – роботи в яких аналізується діяльність РКЦ на теренах України в радянський період. Третю групу джерел складають праці, присвячені дослідженню становища ГКЦ на території України в період перебування її у підпіллі. Таким чином, дослідниками проведена ґрунтовна робота, скерована на висвітлення і аналіз змін духовного життя, які відбувалися в католицьких конфесіях у контексті антирелігійної політики радянської влади.

Список використаних джерел

1. Академічне релігієзнавство / [За ред. А. М. Колодного]. – К.: Світ Знань, 2000. – 862 с. 2. Андрухів І. О. Ліквідація релігійних громад та монастирів Римо-католицької церкви на теренах Станіславської області в 1944–1960 рр. / І. О. Андрухів // Схід. – 2008. – № 4 (88). – С. 93–97. 3. Андрухів І. О. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40–80-х роках ХХ століття. Історико-правовий аналіз / І. О. Андрухів. – Івано-Франківськ: "Лілея-НВ", 2006. – 432 с. 4. Андрущенко В. П. Політична історія України ХХ століття: У 6-ти т. Т. 6. Від тоталітаризму до демократії, 1945–2002 / В. П. Андрущенко. – К.: Генеза, 2003. – 694 с. 5. Бабенко Л. Л. Відображення діяльності Митрополита Йосифа Сліпого у документах радянських органів державної безпеки / Л. Л. Бабенко // Історична пам'ять. – 2011. – № 1 (25). – С. 69–76. 6. Бажан О. Г. Антирелігійна політика в УРСР в 1950-ті роки: позиція церкви, настрої серед віруючих / О. Г. Бажан // Релігія і церква в історії України / Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції. – Полтава: АСМІ, 2006. – С. 31–38. 7. Байдич В. Римо-католицизм у контексті розвитку державно-церковних стосунків в СРСР (1920–1960-ті рр.) / В. Байдич // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. – Випуск 36. – С. 294–315. 8. Баран В. К. Влада і церква: з історії взаємин у 1945–1965 роках / В. Баран // Сучасність. – 1995. – № 5. – С. 113–127. 9. Баран В. К. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.). – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с. 10. Бендик М. П. Помісність Української греко-католицької церкви, та її бачення Патріархом Йосифом Сліпим / М. П. Бендик. – Львів: "Свічадо", 1996. – 55 с. 11. Бистрицька Е. В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.): Монографія / Е. В. Бистрицька. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 416 с. 12. Білоусов Ю. Київсько-Житомирська римсько-католицька єпархія. Історичний нарис / Ю. Білоусов. – Житомир: ОП "Житомирська облдрукарня", 2000. – 332 с. 13. Бойко І. Владика Миколай Чарнецький: ісповідник, мученик, чудотворець / І. Бойко. – Львів: Місіонер, 1997. – 77 с. 14. Бойко Р. Ю. Особливості становлення греко-католицького підпілля у другій половині 1940-х – першій половині 1950-х рр. / Р. Ю. Бойко // Історія релігії в Україні і світі: збірник наукових праць. Серія "Історичне релігієзнавство". – Острог: Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2010. – Вип. 2. – С. 25–33. 15. Бондарчук П. М. Релігійність населення України у 40–80-х роках ХХ ст.: соціокультурні впливи, особливості, тенденції змін / П. М. Бондарчук. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – 382 с. 16. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946–1989) / Б. Боцюрків // Ковчег: збірник статей з церковної історії / [ред.: Я. Грицак, Б. Гудзяк]. – Львів: Інститут історії церкви, 1993. – Ч. 1. – С. 123–164. 17. Будз К. Обрядова ідентичність підпілля греко-католиків (1946–1989 рр.) / К. Будз // Магістеріум. Історичні студії. – Київ: Видавництво Національного університету "Києво-Могилянська академія", 2010. – Вип. 41. – С. 33–38. 18. Войналович В. А. Доля римо-католицького культу в Україні в умовах політики державного атеїзму (кінець 50-х – перша половина 60-х років ХХ ст.) / В. А. Войналович // Історія України. Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей). – К.: Рідний край, 2002. – Вип. 20–21. – С. 405–425. 19. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс / В. А. Войналович. – К.: "Світогляд", 2005. – 741 с. 20. Горбач С. І. Деякі аспекти відносин між Ватиканом та СРСР після другої світової війни (1945–1953) / С. І. Горбач // Український історичний журнал. – 1998. – № 6. – С. 68–76. 21. Горбач С. І. Східноєвропейська політика Ватикану та Радянський Союз (1954–1958) / С. І. Горбач // Український історичний журнал. – 1999. – № 5. – С. 57–71. 22. Гринів О. І. Йосиф Сліпий як історик, філософ, педагог / О. І. Гринів. – Львів: "Тріада плюс", 2012. – 276 с. 23. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації / Я. Грицак. – К.: Генеза, 2000. – 360 с. 24. Гудзяк Б. Образ сили духу: Дослідження живої історії підпілля життя Української Греко-Католицької Церкви 1946–1989 / Б. Гудзяк // Другий міжнародний конгрес українців. Доповіді і повідомлення. Історія. – Ч. II. – С. 125–129. 25. Гура О. А. Політика радянської влади щодо Римо-католицької церкви в другій половині 40-их – першій половині 50-х років ХХ

- століття / О. А. Гура // Історична пам'ять. – 2009. – № 1. – С. 60–68. 26. Гургула І. День над ніччю / І. Гургула. – Львів: Свічадо, 2004. – 96 с. 27. Гуркіна С. Дві долі: греко-католицьке духовенство і радянська влада / С. Гуркіна // Схід / Захід. – 2008. – Випуск 11–12. Спеціальне видання. – С. 265–282. 28. Дідух Т. Г. Активізація діяльності греко-католицького духовенства на Тернопільщині у 1953–1958 рр. / Т. Г. Дідух // Наукові записки. Серія "Історичне релігієзнавство". – Острог: Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2012. – Вип. 6. – С. 147–159. 29. Дмитрух С. Життя як подвиг для Христа: *Culticulum Vitae* монаха – редемпториста, Місцєблостителя і Правлячого Архірея Києво – Галицької Митрополії Володимира Стернока / Севастіян Дмитрух. – Львів: Свічадо, 2007. – 223 с. 30. Єленський В. Є. Релігійність в Україні після квазіатеїстичного експерименту / В. Є. Єленський // Людина і світ. – 1994. – № 7. – С. 2–5. 31. Єленський В. Є. Сувора "відлига". Замітки про антицерковну кампанію кінця 50-х – поч. 60-х років / В. Є. Єленський // Людина і світ. – 1990. – № 6. – С. 21–25. 32. Жупник В. Греко-католицька церква в період 1944–1953 рр. у висвітленні сучасної української історіографії / В. Жупник // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Збірник наукових праць. – Львів, 2008. – Вип. 17. – С. 600–608. 33. Зубкова Ю. Міжнародні зв'язки і співробітництво Ватикану і США у 60–80-і рр. ХХ сторіччя / Ю. Зубкова // Схід. – 1999. – № 7. – С. 59–61. 34. Історія релігій в Україні: навчальний посібник / А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.; За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. – К.: Т-во "Знання", ККО, 1999. – 735 с. 35. Історія релігії в Україні: У 10-ти т. Т. 4. Католицизм / А. М. Колодний (ред.). – К.: Український центр духовної культури, 1996. – 598 с. 36. Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті / О. Я. Калакура. – К.: Знання України, 2007. – 508 с. 37. Кияк С. Р. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи: Монографія / С. Р. Кияк. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 632 с. 38. Купчик Л. С. Третій удар: Долі галицьких отців-деканів / Л. С. Купчик. – Львів: Каменяр, 2001. – 145 с. 39. Кучабський Ю. Отець Володимир Кучабський: священик, катехит, науковець, письменник / Ю. Кучабський. – Львів: Свічадо, 2011. – 192 с. 40. Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий / В. Ленчик. – Львів: Свічадо, 2010. – 608 с. 41. Марусин М. Митрополит Йосиф Сліпий: (Нарис життя, подвигів і страждань) / М. Марусин. – Брюссель: [б. в.], 1972. – 56 с. 42. Марчук В. В. Українська греко-католицька церква у 1946–1987 рр. / В. В. Марчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – Вип. 7. – С. 550–562. 43. Меркатун І. П. Антирелігійна кампанія 50–60-х років на Україні / І. П. Меркатун // Український Історичний Журнал. – 1991. – № 10. – С. 70–76. 44. Мизак Н. Єпископ Павло Василик – ідейний натхненник і борець за відродження та легалізацію Української греко-католицької церкви / Н. Мизак // Релігія та соціум. – 2008. – № 2. – С. 34–38. 45. Мишанич О. Наукова діяльність митрополита Йосифа Сліпого на засланні / О. Мишанич // Пам'ять століть. – 2002. – № 6. – С. 39–47. 46. Моренчук А. А. Церковно-релігійне життя в Україні в 1953–1964 роках (на матеріалах західних областей): монографія / А. А. Моренчук. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 196 с. 47. Мурашко Г. П. Государственная власть и католическая церковь в странах Центральной Европы. 1948–52 годы / Г. П. Мурашко // Новая и новейшая история. – 2007. – № 2. – С. 33–49. 48. Осадчий В. Католицька церква в Україні: історичний нарис / В. Осадчий. – Луцьк: "Luceoia Books", 2001. – 112 с. 49. Панченко П. П. Релігійні конфесії в Україні (40-і початок – 90-х рр.) / П. П. Панченко. – К.: Інститут історії України АН України, 1993. – 48 с. 50. Пащенко В. О. Греко-католики в Україні: від 40-х років ХХ століття до наших днів / В. О. Пащенко. – П.: Полтава, 2002. – 616 с. 51. Рудницька М. Невидимі стигмати / Товариство за Патріархальний Устрій Української Католицької Церкви / М. Рудницька. – Рим та ін.: Видавнича комісія, 1971. – 550 с. 52. Сергійчук В. І. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / В. І. Сергійчук. – К.: Дніпро, 2001. – 493 с. 53. Сергійчук В. І. У боротьбі за рідну віру римо-католики України завжди були неохочі / В. І. Сергійчук. – К.: Дніпро, 2001. – 228 с. 54. Сердюк Н. Митрополит катакомбної церкви / Н. Сердюк // Пам'ять століть. – 2002. – № 6. – С. 82–102. 55. Стоцький Я. В. Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944–1964 років: [Монографія] / Я. В. Стоцький. – К.: ФАДА, ЛТД, 2008. – 510 с. 56. Стоцький Я. В. Римо-Католицька Церква в західних областях України під тиском влади у хрущовський період / Я. В. Стоцький // Схід. – 2008. – № 5 (89). – С. 73–78. 57. Стоцький Я. В. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989) / Я. В. Стоцький. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 432 с. 58. Українській Асоціації релігієзнавців двадцять років. Збірник праць та інформативок. За редакцією проф. А. М. Колодного // Українське релігієзнавство. – К., 2013. – № 65. – 324 с. 59. Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми / За ред. Л. Зашкільняка. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 414 с. 60. Шевців І. Збірник: статті, доповіді, промови і тому подібне / о. І. Шевців. – Львів: Свічадо, 1996. – 250 с. 61. Шкраб'юк П. В. Монаший Чин Отців Василіян у національному житті України / П. В. Шкраб'юк. – Львів: ВВП "Місіонер", 2005. – 439 с. 62. Штука С. В. Вплив Йосифа Сліпого на підпільну діяльність ГКЦ в Радянській Україні (1946–1963 рр.) / С. В. Штука // Наукові записки. Серія "Історичне релігієзнавство". – Острог: Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2012. – Вип. 6. – С. 336–344. 63. Шуба О. В. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз) / О. В. Шуба. – Київ: Криниця, 1999. – 324 с.

Тарас Дидух

**ИССЛЕДОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ЦЕРКОВНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СССР В
СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ**

В статье проанализировано проблему государственно-церковных отношений советского периода в научных трудах отечественных исследователей. Основное внимание уделено систематизации и классификации источников, в которых освещается проблема взаимоотношений между органами советской власти и религиозными объединениями в целом, и католическими конфессиями в частности.

Ключевые слова: отечественная историография, государственно-церковные отношения, Римско-католическая церковь, Греко-католическая церковь, конфессия.

Taras Didukh

**RESEARCH THE STATE-CHURCH RELATIONS IN THE USSR IN A MODERN UKRAINIAN
HISTORIOGRAPHY**

In article are analysed the problem state-church relations in the Soviet period in scientific works of local researchers. The main attention is paid to systematization and classification of sources in which the problem of relationship between Soviet authorities and religious associations and religious organizations a whole and Catholic confessions of a particular.

Key words: local historiography, the state-church relations, Roman-Catholic church, Greek-Catholic church, confession.